

hogy színészeink műveltsége túllépjen a polgári humanizmus színvonalán, s korszerrő, marxista-leninista műveltséggel telítődjenek meg. Ez az alapfeltétele a színház művészi színvonala további emelésének.

*

A szegedi Nemzeti Színház gárdája az ország egyik legjobb együttesévé forrott az elmúlt évben. Büszkék vagyunk a sikereikre, örömmel tölt el bennünket a fesztivál részt-

vevőinek, szakértőknek, kritikáknak elismerése.

Hisszük, hogy a következő évben még több sikert, még nagyobb eredményt ér el majd a színház. Szívvel kívánjuk, hogy sikerrel küzdjön a művészet eszközeivel azért, hogy az emberiség történelmének az a legnagyobb vállalkozása, amelyről a „Shakespeare kerestetik“ egyik hőse Amadeus Färbel dramaturg beszél: a szocializmus dalra jusson, teljes győzelmet arasson az emberek tudatában itt, Szegeden is.

Osváth Béla

Thomas Mann halála

Még alig halkultak el az ünnepségek hangjai, melyek ez év június 6-án Thomas Mann 80. születésnapját ünnepelték. Nemcsak a német, hanem a világirodalomnak is egyik legnagyobb regényírója volt. Nyolcvanadik születésnapját az életerő teljében és frissességében érte meg az író, akinek nevét az egész világon ismerik, műveit a világnak csaknem minden nyelvére lefordították. Az irodalom történetében szinte ritkaságszámba megy az élő alkotó nagyságának a minden oldalról jövő elismerése és értékelése, amely személyét akkor körülvette.

Es kilenc héttel a lelkes ünneplés után meglepetésként hatott az a hír, hogy Thomas Mann nincs többé, hogy a zürichi kórházban ez év augusztus 12-én megszűnt dobogni az a szív, melynek minden legkisebb dobbanása a német nép és azon túl az egész emberiség sorsáért vállalt felelősséget hangoztatta. Nem él többé az az író, aki magas kora ellenére életének utolsó percéig a művészi alkotó munka lázában égve serényen dolgozott hatalmas alkotásain. Ennek bizonyossága, hogy számos hátrahagyott írásai között megtalálták a „Felix Krull“ című regény második kötetét és az író több kötetre terjedő naplóját.

Ki volt Thomas Mann és melyek legismertebb művei?

Az északnémetországi Lübeck városában született 1875. június 6-án német kereskedő családból. Első nagy sikerét a 26 éves korában írt „A Buddenbrook-ház“ című regénye hozta meg, melyet 23 évvel a megjelenése után, — amikor már világhírű regényíró lett, — 1929-ben a Nobel-díjjal tüntettek ki. Ez a regény egy régi német kereskedő-családnak a pusztulását írja le négy nemzedéken keresztül. Az író leplezetlen lírai fájdalommal ecseteli a régi patriarchalis

életforma felbomlását és hajlamos a schopenhaueri filozófia sötét szemüvegén keresztül az egész emberi élet végzetes elfajzását látni az élet természetességétől és egyszerűségétől elrugaskodott, finomkodó polgári család sorsában. Az a mód azonban, ahogyan leírja a Buddenbrook-család pusztulását, ahogyan szembeállítja a szellemi élet, a művészet felé hajló kulturáltabb tagjait az anyagi érdekek körforgásában megrekedt polgári világgal, — a valóságnak olyan élethű, jellegzetes ábrázolását jelenti, hogy művében a klasszikus kapitalizmusból az imperialista fejlődés kíméletlenebb korszakába áthajló polgári társadalom hiteles képét adja. És ebben rejlik „A Buddenbrook-ház“ ma is időszerű értéke, mert az emberi történelem egyik szakaszának örökbecsű krónikája.

„A Buddenbrook-ház“ cselekményének végső kicsengése két nagy kérdést hagy nyitva. Az egyik kérdés a polgár és művész életformájának ellentéte, mely végigvonul az író „Tonio Kröger“, „A halál Velencében“ című világhírű novelláin és más művein, valamint a „Doctor Faustus“ című regényén. Itt is az történik, hogy a valóság aprólékosan hű, művészi ábrázolása mutatja meg a polgár és a művész ellentétének bensejében az egészséges ember idegenkedését a természet diadalmas szépségétől elszakadt, mesterkéltnépenzsvirágnak, a kővárosok rengetegében, a kőházak árnyékában felnövő polgári művészetnek az elfajulásával, az elkorcsosodásával szemben. A kötelességét teljesítő polgár és a polgári életformára képtelen művész ellentétéből így bontakozik ki magának az öncélú polgári művészetnek a belső ellentmondása. Thomas Mannál a művész nemcsak az alkotót jelenti, hanem az emberi élet teljességét és szépségét kere-

ső embert is, aki azonban a maga életkép-
telenségében szánalmas figurává válik és a
Faust-regényben, — a fasizmus uralomra
jutásának külső eseményei között, — a pol-
gári művészet öncélúságának tökéletes zsák-
utcájába jut.

Az író nagyságának igazolása az a tény is,
hogy ő maga ebből a zsákutcából sikeresen ki-
siklott akkor, amikor „A Bundenbrook-ház-
ban“ felvetett másik kérdést éppen legnagyobb
alkotásaiban tovább fejtegeti. Így „A va-
rázshegy“ (1924.) című világhírű regényé-
ben a két világháború között bemutatta,
hogy milyen hatalmas erők küzdöttek a régi
patriarchális polgári életforma pusztulása
után az imperializmus korszakában Német-
ország megnyerésért. Settembrininek, a
regény olasz demokratájának a szavai szer-
int: „... két principium harcolt a világot:
a hatalom és a jog, a zsarnokság és a sza-
badság, a babona és a tudás...“ Es ennek
a harcnak a célja a regényben a német
polgár megnyerése volt. A német polgárság
politikai tisztánlátásának a hiányosságára
mutat, hogy ezt a harcot a regény megírá-
sakor még maga Thomas Mann sem tudta
eldönteni. Hiába sorakoztat fel a demokra-
tikus haladás mellett olyan érveket, hogy:
„Az emberi nem homályból, félelemből és
gyűlöletből ered, de ragyogó úton halad
előre és fölélel a rokonérzés, a belső vilá-
gosság és boldogság végső állapota felé...“
Mindez hiába. „A varázshegyben“ a nagy
harc eldöntetlenül végződik. De csak látszó-
lag, mert meg kell jegyezni, hogy a regényt
minden tárgyilagos objektívítása ellenére
inkább vehetjük a demokrácia igenlésének,
mint elvetésének. Sok olyan példát hozhat-
nánk fel ennek igazolására, mint Settembri-
ninek egyik figyelmeztetését a német nép-
hez, mely a későbbi történelmi fejlődés fo-
lyamán különös jelentőséget nyert: „Jó
lenne, ha nem gúnyolná az emberiséget
amiatt, hogy társadalmi tökéletesbbülésre
vágyik. Annak a népnek, amely keresztezi
ezeket a törekvéseket, kétségtelenül erköl-
csi számkivetésben lesz része.“

Thomas Mann írói fejlődésében hatalmas
lépést jelentett előre ez a jelentős alkotása.
Még a második világháború kitörése előtt
sikerült legyőzni magában a schopenhaueri
és nietzschei filozófia sötétenlátását, a ha-
lállal, a betegséggel való rokonszenvét, és
a József-regények hőseiben, — a bibliai Jó-
zsef alakjában, — megteremt a harmónikus
emberi nagyság hőst. Bár igaz, hogy még
itt is a „felülről“ jövő szociális gondolkodás
tipikusan német formájával találkozunk.

Thomas Mann fejlődése és írói nagysága
nem mentes a belső ellentmondásoktól. Ezt
igazolják nemcsak szépirodalmi alkotásai,
hanem kifejezetten politikai jellegű írásai,

tanulmányai is. Az első világháború alatti
„politikai eltévelyedése“ logikus következmé-
nye volt annak, hogy fiatal korában
a tipikusan német idealista filozófia hatása
alatt állott. Lukács György szerint Thomas
Mannak ez a tevékenysége: „mint a német
ideológia végzetes összfejlődésének nem vé-
letlen mozzanata értelmezendő.“ Az az út,
melyet írói és világnézeti fejlődésében az
első és a második világháború közötti idő-
ben megtett, eredményezte azt, hogy cse-
lekvően állást foglaljon a fasizmus ideoló-
giája ellen és hogy nevét még az iroda-
lommal nem foglalkozó emberek is elsősor-
ban úgy ismerjék meg világszerte, mint a
barcos antifasizista német író nevét, aki az
„emberi méltóság“ nevében emelte fel tiltakozó
szavát a német fasizmus ellen és
aki nemcsak tiltakozott, hanem mindenre el-
szántan harcolt azért: „amiért a legkülönb
koponyák fáradoztak: a szocialista humanizmus
útjáért, a béke, a munka és az emberi méltóság
útjáért.“ Szenvedélyesen tiltakozott
az ellen, hogy a világ közvéleménye a né-
metséget azonosítsa a fasizmussal, mert
ahogy mondta: „Akár megérdemlem, akár
nem, nevem a világ szemében összekepcso-
lódott egy olyan németiség fogalmával,
amelyet a világ szeret és tisztel.“

Fiatalkori álláspontjával ellentétben a
politikai jellegű harcot életének utolsó kor-
szakában is fontosnak és minden író szá-
mára szinte kötelezőnek tartotta. A másod-
dik világháború utáni években a tartós béke
megteremtéséért és a német egység helyre-
állításáért hallatta szavát. Szinte ma is idő-
szerűek azok a sorok, melyekkel hasonlóan
nehéz történelmi korszakban „A varázs-
hegy“ című regényében a demokráta Set-
tembrini szavával figyelmeztette a németse-
get: „Döntéseket kell hozni, — Európa bol-
dogságára és jövőjére nézve végtelenül
fontos döntéseket és az ön hazájának a fel-
adata lesz az, az ő lelkében kell ezeknek
kiérlelődniük.“

Utolsó éveiben írt művei is azt bizonyít-
ják, hogy életútját örökös fejlődés, örökös
tökéletesedés jelezte. Míg a szíve dobogott,
addig élni, fejlődni, alkotni akart. Egyik
legújabb művében leszámolt azokkal az en-
gedményekkel, melyeket korábban itt-ott a
miszticizmus irányában tett. (A megtévesz-
tett, 1952.) Más műveiben a sötétenlátás
helyett az élet derűs igenlése felé hajlik.
(A szélhámos Félix Krull kalandjai, 1954)
És ez év májusában a weimari Schiller-ün-
nepségen mondott beszédében az ún. párt-
atlan tárgyilagosság nemlétező magaslatá-
ról szemlélte is napjaink nagy ellentéteit,
— mégis figyelemre méltó, hogy Schillert,
mint „a szocialista materializmus“ egyik
legelső hirdetőjét, úgy ünnepelte.

Thomas Mann nemcsak az elbeszélő irodalomban és politikai jellegű írásaiban alkotott nagyot, hanem esztétikai és irodalomtörténeti tanulmányai is ugyanolyan értékesek. (Goethéről, Tolsztojról, Csehovról stb.)

Nem volt szocialista, vagy kommunista. A polgári korszak egyik legnagyobb kritikai realistája távozott el vele az élkör sorából. Ebben vannak értékei és korlátjai. De olyan polgári író volt, aki tisztán látta, hogy a polgári világ önmagával meghasonlott

válságaiból csakis a szocializmus felé vezethet az emberiség útja. Ennek a nézetének adott hangot többek között Goethéről írott tanulmányában is: „Az új, a szocialista világ, a szervezett egység- és terfvilág, mely szükségtelen, az ész becsületérvését sértő szenvedéseitől, — ez a világ el fog jönni. És a nagy józanság műve lesz, amely mellett rothadt és kispolgárian fojtott lelkeségtől ma már minden tekintetbe jövő, minden idegenkedő szellem hitet tesz.“

Bellyei László

Aristophanes*

Az osztály nélküli ősközösségnek, a törzsi-nemzeti társadalomnak a föld legnagyobb részén akkor lehet, de egyben kell is átalakulnia az államba szervezett osztálytársadalom első, legrimitívebb formájává, midőn a termelőerők fejlődése elérkezik a vashasználathoz: midőn a vasszerszámok, főleg a vasélű eke állandó jelenséggé teszi, hogy egy ember munkája többet termel, mint amennyit maga elfogyaszt, s így a társadalom tagjainak egy része kikapcsolódhat a közvetlen termelő munkából. Az így megszülető első osztálytársadalom, a rabszolgatartó társadalom a maga idején haladó jelenség volt. „Világos — írja Engels — mindaddig, amíg az emberi munka oly kevés volt termelékeny, hogy a szükséges létfenntartási eszközökön felül csak kevés fölösleget szolgáltatott, a termelőerők fokozása, a közlekedés kiterjesztése, az állam és a jog fejlesztése, a művészet és a tudomány megalapozása csakis fokozott munkamegosztás útján volt lehetséges. . . S e munkamegosztás legegyszerűbb, legtermészetesebb formája éppen a rabszolgaság volt. Az ókori, különösen a görög világ történelmi adottságai mellett egy osztályellentéteken alapuló társadalomhoz való előrehaladás csakis a rabszolgaság formájában mehetett végbe.“ A görögöknél a vashasználat általánossá válása alapján indult homlásnak az ősközösségi társadalom, és szökött virágba a rabszolgatartó állam (nem előbb, mint pl. az ún. potamikus civilizációk, Egyiptom, Mezopotámia népeinél és nem jóval később, mint pl. Európa északabbra lakó népeinél). Innen van, amit Marx állapít meg a görögökről az emberiség gyermekkorának, az ókorának többi népeivel szembeállítva őket: „Vannak neveletlen gyermekek és koránvén gyermekek. A régi népek közül sokan tartoznak ebbe a kategóriába. Normális gyermekek a görögök voltak. Művészetük varázsa

nem áll ellentétben a fejletlen társadalmi fokkal amelyen létrejött... inkább annak eredménye és elválaszthatatlanul azzal függ össze...“ Aristophanes művésze része, és pedig egyik legértékesebb része az emberiség gyermekkorától érhetően varázsát lehelő görög művészetnek; mint ilyen, természetesen tartja és érzi a rabszolgaságot, amely akkor a haladást szolgálta. Semmi sem volna elhibázottabb, mint azon megütközni, hogy, amidőn a vagyoni egyenlőtlenség megszüntetésének kísérleteiről ír, magától értetődően csak a rabszolgatartók egyenlősége lebeg szemében:

„Akarom hát, hogy mindenki egész vagyonát
[közjóra bocsássa,
S éljen kiki a közalapról, és ne legyen dús ez,
[nyomorult az;
S ne szántson amáz sok földet, amíg ennek
[még sírhelye sincsen;
S ne tartson egyik nagy szolgálhadat, míg más
[egy inasgyereket sem;
Hanem egy legyen a közös életmód,
s mindenkire nézve hasonló.“

Csak látszólag mond ellent ennek az alapfel-fogásnak az, ha költőnk helyesli, hogy a peloponnesosi háború egyik utolsó nagy tengeri csatájában (az Arginussai szigeteknél) hősiésen küzdő rabszolgáknak Athén jutalmul szabadságot és polgárjogot adott: ez a kivételes eljárás ugyanis nem gyengítette, ellenkezőleg erősítette a rabszolgatartó demokráciát, mert arra ösztönözte a rabszolgákat, hogy válságos pillanatokban ne hagyják cserbe uraikat.

Aristophanes azonban nemcsak az emberiség gyermekkorának, a maga idején haladó rabszolgatartó-társadalomnak a költője, nemcsak a normális gyermekkor báját sugárzó görög művészetnek egyik kiemelkedő alkotója — hanem ezenkívül az athéni demokrá-

*A Szeged Városi Békébizottság Aristophanes emlékünepségén elhangzott megemlékezés.